

ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ: ПРОЕКТ МАЙБУТНЬОГО РОЗВИТКУ ЧИ ВИКЛИК ДЕРЖАВНІЙ ІДЕНТИЧНОСТІ

Гордієнко М.Г. (м. Ірпінь)

Анотація

В статті дається аналіз євроінтеграції України, теоретичних засад євроінтеграційної політики, історичних умов виникнення європейського шляху розвитку; проблем, що мають місце в рамках єдиної європейської конституції, вітчизняний досвід державотворення; еволюцію сучасної української держави, роль нового Президента та уряду в реалізації ідеї європейської інтеграції формування зовнішньоекономічної стратегії нашої держави.

Ключові слова

ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ, НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ, ГЕОСТРАТЕГІЯ, ЄВРОПА, ОБ'ЄДНАНА ЄВРОПА, ЄВРОПЕЙСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ, ЄВРОПЕЙСЬКА ПЕРСПЕКТИВА, ДЕМОКРАТИЧНІ ЦІННОСТІ, ЄВРОАТЛАНТИЧНИЙ ОРІЄНТИР, ОПТИМІЗАЦІЯ ВІДНОСИН, МОДЕЛЬ КОНТИНЕНТАЛЬНОЇ ЄДНОСТІ, ГЛОБАЛІЗОВАНИЙ СВІТ, БАГАТОПОЛЯРНИЙ СВІТ.

Вступ

Очевидним фактом в сучасній системі зовнішньополітичних пріоритетів України є активізація співробітництва з європейським співтовариством. Основною метою цього дослідження є з'ясування перспектив інтеграції української держави до світової спільноти в цілому та європейського геополітичного простору, зокрема. В першу чергу в даній статті ставиться завдання розкрити, наскільки стратегічний вектор зовнішньої політики України – вступ до престижних міжнародних структур (таких, як НАТО, СОТ, ЄС) відповідає її національним інтересам, гарантує безпеку та державний суверенітет. Місце і роль України у світовій системі координат завжди відзначалося перманентною актуальністю. Ця проблема була в центрі уваги пострадянської вітчизняної еліти, а також провідною темою політологічного дискурсу новітньої доби. Зокрема, різні моделі євроінтеграційної політики розвивали такі відомі вчені як О. Дергачов, Є. Бистрицький, М. Попович, В. Полохало, В. Кремінь, Ю. Павленко, З. Бжезінський, С. Хантінгтон, Е. Сміт та ін. Вони не тільки здійснювали теоретичний аналіз цих питань, але й давали практичні рекомендації. Динамізм сучасного соціального життя змушує активізувати політологічну думку з метою формування такого зовнішньополітичного курсу нашої держави, який би був адекватний сучасним глобалізаційним викликам і гарантував територіальну цілісність, безпеку та суверенітет України, збереження її національно-культурної ідентичності.

Мета статті:

- проаналізувати місце і роль України в ЄС;
- проблеми вступу України до ЄС.

Обговорення проблеми

Наразі домінуючим є переконання про те, що європейський вибір нашої держави апіорі відкриває нові можливості для її економічного, політичного і культурного розвитку. Автор підтримує таку точку зору, однак не беззастережно, а висловлює свої міркування стосовно надмірних інтеграційних поривів нинішньої влади, яка часто здійснює кроки, не рахуючись з історичним минулим становлення української нації. Формуючи сучасну політику євроінтеграції, слід обов'язково зважати на геостратегічне розташування України. Маючи родючі ґрунти, сприятливий клімат, вигідні шляхи сполучення, але постійно перебуваючи в оточенні агресивних сусідів, за відсутності надійних природних кордонів, українська територія була об'єктом численних зовнішніх експансій, що визначало, за В. Липинським: "Статичні причини нашої недержавності... З погляду політичного, – стверджує вчений, – наше географічне положення – найгірше в Європі. Навіть Московщина в положенні безмірно кращім, бо, захищена горами, лісами та болотами, вона ніколи не була тим битим степовим шляхом, через який перевалювались з Азії в Європу різні кочовничі орди..." [11, 421]. Однак, таке "шкідливе" географічне положення В. Липинський пропонує надолужити з допомогою мобілізації військового потенціалу, розвитку економіки та належною організацією державного ладу, як це у свій час робила Князівська Русь.

Сьогодні не варто міфологізувати ЄС і штучно прискорювати інтеграцію до нього. В широкому розумінні поняття "Європа" сягає коріннями цивілізації Римського Середземномор'я та асоціюється з єдиними християнськими цінностями. "Європа – це терен, що характеризується спільною поведінкою, певним розумінням волі і відповідальності" [23, 40]. Французький політичний мислитель Ш-Л. Монтеск'є в трактаті "Про дух законів" ототожнює Європу із світським поняттям, яку об'єднують не духовно-культурні традиції, а ідея свободи. В уявленні М. Вебера вирішальний вплив на формування європейської ідентичності справила протестантська етика й раціональна філософська та наукова традиції. В ХХІ ст. європейський проект часто розуміють як новочасну космополітичну модерність, що ототожнюється з вестернізацією. На думку А.Дж. Тойнбі: "В політичному плані процес вестернізації породив виклик "священних війн" з боку народів, що намагаються відмежувати свою незалежність і зберегти самостійність, вилився в проблему "імперіалізму" і "колоніальної адміністрації" [20, с. 245]. Розширення ЄС у 2004 р. країнами Центрально-Східної Європи не зміцнило їхню економіку. Провал Конституції ЄС на референдумах 2005 р. засвідчило наявність серйозних проблем в рамках єдиної європейської конструкції.

Об'єднана Європа ще не вичерпала свого потенціалу, однак розширює географічний простір, щоб наповнити його демократичними стандартами, правовими механізмами регулювання владних відносин,

максимальною політичною свободою, яка за Ф. А. Гаєком: “Означає не тільки те, що індивід має і можливість, і тягар вибору; вона також означає, що він повинен відповідати за наслідки своїх дій і отримувати за них похвалу чи догану. Свобода і відповідальність є нероздільними. Вільне суспільство не може функціонувати чи підтримувати себе, якщо його члени не вважатимуть правильним, щоб кожен індивід займав ту позицію, яка є наслідком його дій” [2, 519]. Сьогодні висловлюються різні думки щодо наслідків об’єднання Європи: одні вважають, що від нього здобудуть дивіденди впливові держави, а дрібні зазнають втрат, інші, навпаки, в євроінтеграції вбачають шанс для малих спільнот. Молода українська держава також повинна зважено і відповідально підійти до визначення зовнішньополітичної стратегії.

Формуючи геополітичні імперативи сучасної України, слід спиратися на вітчизняний досвід державотворення. Після занепаду Київської держави, на думку М. Грушевського: “Україна жила одним життям, одними ідеалами з Заходом. У нього черпала культурні засоби, у нього брала взірці для своєї культури” [5, 14]. Західні культурні впливи не просто запозичувалися, а творчо переосмислювалися і в новій якості органічно впліталися в українські національні традиції. Цей процес тривав аж до занепаду Гетьманщини та повної нівеляції автономного устрою України (1780 р.). З цього часу західні політико-культурні впливи маргіналізуються під тиском примусового зросійщення українського життя. Починаючи з XVIII ст., політика російської імперії по відношенню до України набуває відверто колоніального характеру. Свідомо знищуються не тільки українські духовно-культурні цінності (мова, література, друкарство), а робиться все можливе для політичної асиміляції українського етносу.

Майже до кінця XX ст. Україна “...була відірвана від Заходу, від Європи і обернена лицем на північ, вткнута носом в глухий кут великоросійської культури й життя” [6, 144]. Тобто українське суспільство на певному етапі історичного розвитку було штучно відлучено від історично і географічно сформованого західноєвропейського модусу розвитку. Більше двох століть еволюція української нації нерозривно пов’язувалась з імперською політикою Москви, що обумовлювало східно-азійську геополітичну парадигму розвитку. “Що ж, подібний ухил, – як слушно зауважує О. Забужко, – очевидячки, неминучий для нації, котра на певному історичному витку випала з європейської історії саме тому, що не спромоглася убезпечити свій суверенітет державно, і в чиїсь свідомості, відтак, ідея державності перетворилася на своєрідну *ultima Thule* – крайню межу, до якої асимптоматично збігає будь-яка масштабна рефлексія” [8, 9]. Саме тому прозахідна орієнтація сучасної української держави викликає спротив в окремих категорій наших громадян.

Здобуття незалежності України, на жаль, не супроводжувалося виробленням ефективного і консолідованого зовнішньополітичного

курсу. Міжнародна політика суверенної української держави характеризується так званою “багатовекторністю” та ігноруванням того, що: “Український народ, – за М. Грушевським, – належить до західноєвропейського, чи коротше сказати – просто таки європейського кола не силою тільки історичних зв’язків, які протягом століть зв’язали українське життя з західним, а й самим складом народного характеру” [6, 147]. Балансування між Сходом і Заходом перетворило Україну на своєрідну буферну зону, транзитну територію, ринок дешевої робочої сили, а не зробило повноцінним суб’єктом міжнародних зв’язків. І лише Помаранчева революція, в якій, за словами З. Бжезінського, відбулося “драматичне поєднання українського патріотизму, української тотожності та української демократії, свободи, лібералізму” [18, 102], започатковує курс на побудову відкритого суспільства.

Після революційних подій кінця 2004 р. можливості продовження “багатовекторної” політики були вичерпані. Для України настав час нових можливостей у взаємодії з усім цивілізованим світом, де панують демократичні цінності, утвердилися основні стандарти громадянського суспільства, забезпечуються права та свободи людини. “Позиціонування В. Ющенко як політичного діяча, з яким пов’язана європейська перспектива України, відіграло велику роль в мобілізації навколо нього значної частини соціально активних виборців, які боялися реставрації в країні авторитарних порядків квазірадянського зразка у випадку приходу до влади В.Януковича. (При цьому проєвропейські домагання В. Ющенко спиралися на відверту його підтримку з боку суспільної думки, засобів масової інформації і ряду лідерів США і ЄС.) Такі активні суспільні прошарки, можливо не надто багаточисельні, але вони відрізняються підвищеною енергією (“пасіонарністю”), а також високим рівнем поінформованості, і саме з них рекрутувався основний склад учасників київського Майдану” [22, 184]. Це був один із вирішальних факторів перемоги В. Ющенко в помаранчевих баталіях листопада-грудня 2004 року.

Чинний Президент України був обраний на платформі європейської інтеграції і прагне нині реалізувати цей курс. Хоча в нашій країні і до сьогодні існує альтернатива, чи швидше, дилема – в якому напрямку маємо рухатися? Вирішальним фактором в цій ситуації повинна слугувати воля більшості. А український народ під час президентської кампанії 2004 року зробив європейський вибір. Саме воля народу дає найвищий мандат нинішній владі на здійснення рішучих дій у напрямі європейської інтеграції. Якщо в епоху “кучмізму” діючий режим справедливо дорікали, що він не визначився щодо політики ЄС, то нині відповідь на подібні закиди може бути одна – результати волевиявлення народу. Вони дають підстави стверджувати, що: “Росія стала на українських виборах стороною, яка захищала минуле, а Європа – символ майбутнього” [12, 87]. В Росії поки не існує привабливого проекту, який вартий того, щоб відмовитися від перспективи до євроінтеграції. Хоча

така перспектива дискредитується хаотичною політикою нинішньої влади, опоненти якої на парламентських виборах 2006 р., прагнучи реваншу, пропонують орієнтуватися в Східному напрямку.

Зміцнення національної державності уособлюється насамперед з європейським вибором України, що передбачає поглиблення співробітництва із США. Увібравши в себе демократичні цінності європейської цивілізації, американське суспільство розвинуло і збагатило їх до такого рівня, коли можна говорити про євроатлантичну спільноту. “У свідомості громадян України євроатлантичний орієнтир виявився роздвоєним: ставлення до Європейського союзу зовсім інше, ніж до НАТО. Мільйони українців уже побували в країнах ЄС і мають судження про цю структуру на основі власного життєвого досвіду. У той же час ставлення до НАТО нерідко визначається стереотипами, які залишилися від радянських часів... За даними всеукраїнського опитування, проведеного Фондом “Демократичні ініціативи” та Київським міжнародним інститутом соціології з 4 по 15 лютого 2005 року, проти вступу до Альянсу висловилися 48 % респондентів, за – 15 %, не визначилися – 36 %. Навпаки, якби найближчої неділі відбувся референдум щодо членства в ЄС, то за вступ висловилися б 44 % опитаних, проти – 28 %, не визначилися або не взяли участі у такому референдумі – 28 %” [9, 331-332]. Серед противників вступу України до НАТО, (що має передувати вступу до ЄС), здебільшого люди старшого віку (від 55 років), свідомість яких заангажована періодом холодної війни. Тому держава повинна вести належну просвітницьку роботу в цьому напрямку.

Україна не може бути осторонь формування нового демократичного полюсу світового порядку – Об'єднаної Європи. Зовнішньополітична стратегія нашої держави передбачає набуття повноправного членства в ЄС, як визначального чинника територіальної цілісності, національного суверенітету, політичної стабільності, економічного розвитку та соціальної злагоди в суспільстві. Крім того: “Контакти з Європою мають допомогти ліквідувати технологічний розрив і відновити культурні взаємини, гарантуючи зовнішньополітичну безпеку” [21, 92]. Для молодшої української держави, яка виборювалася десятками поколінь наших патріотів, дуже важливим є те, що модель інтеграції в рамках ЄС виключає імперські амбіції, адже в ній ефективно налагоджені механізми стримувань і противаг. Такі механізми, що формуються на засадах компліментарності, субсидіарності, пропорційності дозволяють оптимізувати відносини між наднаціональними європейськими органами та регіональними і місцевими рівнями управління, збалансовувати впливи різних політичних потуг.

Включення в процес творення нової моделі континентальної єдності стає життєвою потребою для української нації. Членство в ЄС означає своєрідне повернення України до Європи, порятунк від

маргіналізації, провінційності. Це забезпечує доступ до європейських ринків, його інформаційно-технічних ресурсів. Перш, ніж стати повноправним членом ЄС, держава-кандидат має виконати основні положення Копенгагенських критеріїв: гарантії стабільної демократії, верховенство законів, дотримання прав людини й національних меншин, наявність ринкової економіки. Треба усвідомити, що це досить тернистий шлях і поки, за словами К. Поппера: “У нас немає підстав стверджувати, що повна перебудова нашого соціального світу негайно приведе до досконалої соціальної системи. Навпаки, слід очікувати, що при недостатці досвіду буде зроблено багато помилок, які можна усунути лише шляхом довгого і важкого процесу дрібних виправлень...” [15, 210]. Інтеграція до європейського простору – це тривалий процес, який вимагає встановлення окремих етапів та визначення завдань для кожного з них.

Успішність європейської політики знаходиться не стільки у площині наших спроб активізувати зв'язки з ЄС, скільки у розв'язанні гострих соціально-економічних проблем та забезпечення зростання рівня життя людей. Лише утвердження соціально спрямованої ринкової економіки в Україні може вивести її відносин з ЄС на вищий рівень. Для цього потрібна наполеглива робота і неодмінно політична консолідація суспільства. Новій владі не слід тішитися ілюзіями, а послідовно реалізовувати таку політичну стратегію, яка б забезпечила конкурентоздатну національну економіку, сприяла підвищенню рівня правової культури, утвердження громадянського суспільства. Для цього існують всі підстави, адже: “Українські землі, – на думку Ю. Липи, – не є ніякою закутиною. Під оглядом торговельним і геополітичним – це одна з найвагоміших земель світу. Це значіння України тільки зростає в сучасному” [10, 97]. Нинішній глобалізований світ визнає і поважає сильних та впливових політичних суб'єктів. Слабка Україна цікавить наших зарубіжних партнерів в основному як транзитно-сателітна держава. Офіційно Європейський Союз визнав нашу державу країною з ринковою економікою лише 21 грудня 2005 року. В той час як Росії цей статус було надано ще у листопаді 2002 року. Так само Москва випереджає нас і за темпами адаптації національного законодавства до правового поля ЄС та СОТ. До парламентських виборів 2006 року, вочевидь, Україні не слід сподіватися на суттєве просування до євроінтеграції, адже забезпечити законодавчо цей процес в нашому неструктурованому парламенті складно.

Сучасні процеси становлення багатопольярного світу спричинили появу пан'європейської моделі Великої Європи, що передбачає нову культурно-цивілізаційну парадигму і виходить за межі національних кордонів. В цих умовах актуалізується проблема збереження національної ідентичності. Насамперед Україна має реалізувати місію самоутвердження власної суверенної держави. “Треба бути реалістами і бачити те, – підкреслює А. Гальчинський, – що державність без

національної ідентичності, без її духовного наповнення – це державність без внутрішніх потенцій, а відтак і без майбутнього... Наш шлях до Європи, а це шлях народу, який щойно подолав свою бездержавність, за визначенням не може не відрізнятись від інтеграційного процесу, скажімо, Польщі, перед якою проблема відтворення національної самоідентифікації взагалі не стояла... Маємо бути свідомими того, що нинішній етап розвитку Євросоюзу – це шлях до формування постнаціонального суспільства. Євросоюз поступово стає наддержавою” [3, 271]. Тому стратегія європейського вибору України має узгоджуватися з національними інтересами та враховувати інтеграційні процеси на пострадянському просторі.

Однією з провідних тем сучасного геополітичного дискурсу є проблеми амбівалентності двох антиномічних суб'єктів – Росії та Заходу. Вони є “тими партнерами України, які взаємно не замінюють, а доповнюють одне одного. Орієнтація на Росію діє нині як імператив, зв'язаний з першочерговими економічними завданнями... Водночас орієнтація на Захід відбиває необхідність політичних гарантій незалежності, економічної модернізації, створення перспективної моделі суспільного розвитку в цілому” [13, 283]. Очевидно політика однобічної орієнтації не може бути оптимальною в загальнонаціональному масштабі. Це пов'язано з тим, що: “На території України виник доволі унікальний феномен синхронного співіснування двох націй... З одного боку, у західній, “польсько-австрійській”, частині України сформувалася новочасна українська нація з цілком модерною національною свідомістю (асимілювати таку націю вже практично неможливо, її можна знищити лише фізично.) А з іншого боку, у східній, “російсько-совєтській”, частині України перетворення домодерного “малоросійського” етносу в українську націю так і не набуло масового характеру” [17, 7]. Звичайно, що така аморфна ідентичність періодично виступає чинником соціальних збурень. Допоки Україна не зможе адекватно артикулювати стратегічну перспективу і залишатиметься культурно маргіналізованою та політично відсталою напівколоніальною державою, доти в ній будуть зберігатися агресивні форми нативізму (опозиція західництву) й ортодоксального традиціоналізму (спротив модерності).

Європейський інтеграційний процес позиціонується як невід'ємна складова світової глобалізації, яка привела до загострення кризи однополярності. Основні мотиви розширення ЄС у великій мірі обумовлені захисною реакцією європейців проти надмірної геополітичної експансії США. На думку Б. Гаврилишина, “Політична вага США підтримувалася могутнім економічним і воєнним арсеналом, але на додаток – високий дух народу, що відповідав прагненню відігравати провідну роль у світі. Він базувався на глибокому переконанні більшості американців у тому, що вони мають найкращу країну, найефективнішу економіку, найдосконаліші політичні інституції, суспільство найбільшої

свободи – все, що робить їх країну зразком для наслідування” [1, 22]. Звісно, що одноосібна гегемонія США як світової імперії викликає обурення європейської спільноти. Для встановлення геополітичної рівноваги з США Європа мусить інтегрувати такий політичний, економічний та військовий потенціал, який був би адекватний американським амбіціям.

Насамперед мова йде про Україну, Росію та ін. слов'янські держави. За словами М. Поповича: “Росія не є варіантом Сходу. Росія, як спадкоємниця Візантії, є варіантом Європи – але східним її варіантом із своєю специфікою” [14, 41]. Об'єднані спільними інтересами, слов'янські народи спроможні забезпечити стабільність на континенті, нейтралізувати ті загрози, про які говорив в ХІХ ст. М. Данилевський: “Рано чи пізно, хочемо чи не хочемо, але боротьба з Європою (або, зрештою, з її значною частиною) неминуча із-за східного питання, тобто із-за всього того, що, на думку Європи, складає предмет незаконного честолюбства Росії, а на думку кожного росіянина, гідного цього ім'я, є необхідною вимогою її історичного покликання” [7, 435]. Очевидно і в сучасній Росії знайдеться чимало політиків, які поділяють таку войовничу філософію. Деякі західні експерти (наприклад, відомий німецький політолог Олександр Рар), не виключають, що в Європі з часом сформується лоббі, яке просуватиме Росію до ЄС.

Крім М. Данилевського, апокаліптичні прогнози стосовно “присмерку Європи” висловлював О.Шпенглер: “Загибель Заходу означає, – на думку вченого, – не більше і не менше як проблему цивілізації” [24, 163]. Однак історія свідчить, що замість загибелі європейська цивілізація проходить чергове випробування на життєздатність в умовах інтеграції. Хоча цей процес і супроводжується кризовими явищами, але Європа не “згниває”, не вичерпує своїх джерел. Як стверджує М. Попович: “Європа і сьогодні являє собою економічну, політичну і духовну цілісність, до певної міри самодостатню. Вона намагається цю цілісність зберегти і розвинути, не замикаючись у собі, – навпаки, інтенсивніше взаємодіючи із світом. Разом з тим ставлення Європи до навколишнього світу залишається європоцентристським і вибіркоким” [14, 12]. Незважаючи на часті внутрішні збурення та незгоди, ЄС все чіткіше конфігурується в якості універсальної державної структури.

У такому новому форматі ЄС може радикально змінити традиційні уявлення про суверенітет націй. “Відповідно до західної моделі національної ідентичності, – пише Е. Сміт, – нації розглядають як культурні спільноти, члени яких об'єднані, якщо не тісно згуртовані, спільною історичною пам'яттю, міфами, символами і традиціями. Навіть там, де держава дозволяє існувати новим іммігрантським спільнотам із властивою їм історичною культурою, минає кілька поколінь, перш ніж нащадків іммігрантів допустять до кола “нації” та її історичної культури” [19, 20]. Інтеграційні процеси несуть серйозну небезпеку для суверенного

буття нації. Разом з тим самому Європейському Союзу вочевидь бракує спільного чуття колективної ідентичності на рівні громадянського суспільства.

В річницю своєї інавгурації 23 січня 2006 року Президент України заявив, що приєднання до ЄС є головною метою нашої держави. Крім офіційної влади, політику євроінтеграції поділяє й українська інтелігенція. Скажімо, сучасний український письменник Ю. Андрухович аргументує свою прозахідну позицію так: “Україна – найбільша в Європі за площею об’єктивна даність, яка саме з цієї причини фатально не може в Європі поміститися. Необхідною передумовою для “повернення в Європу” є абсолютна незалежність України від сусідства гігантської Росії. Бути з Росією для України згубно – це духовна і фізіологічна смерть, у чому можна було переконатися протягом трьох з половиною століть. Бути з Європою, можливо, – те саме, але в цьому ще варто переконатися” [4, 296]. Таке різке протиставлення двох цивілізаційних просторів свідчить про невизначеність української ідентичності. Вибір на користь Європи забезпечить гідне місце України в світовій політичній ієрархії і відкріє шлях для динамічного поступу.

Висновки

Узагальнюючи вищевикладені думки хотілося б відзначити наступне. Помаранчевий етап вітчизняного державотворення відкриває нові можливості для реалізації українського вибору. Наші громадяни зробили цей вибір на користь Європи. Щоб успішно реалізувати політику євроінтеграції, діючій владі слід відповісти на головний виклик сьогодення: як здійснювати ефективне реформування українського суспільства, маючи парламентсько-президентську модель державного устрою, яка більше придатна для стабільних і демократичних політичних систем. Знайшовши консенсус еліт після парламентських виборів 2006 року, українська влада матиме ще кращі можливості стати повноправним членом європейського співтовариства. А те, що ми нація європейського рівня, свідчить хоча б наступна теза відомого німецького політолога О. Рара: “Битва за Україну все більше стає битвою за майбутнє Європи, але це насправді не битва, а боротьба двох концепцій Європи XXI ст. Європейський Союз і Америка експансують свою цивілізацію на схід... Ідеї демократії, громадянського суспільства, прав людини все більше проникають в пострадянський простір, як показала, зокрема, ситуація в Україні” [16, 148]. Отже, одне із пріоритетних завдань нинішньої влади – євроінтеграційний курс, має стати стратегією самоутвердження України, відтворення її цивілізаційної ідентичності.

Перспективи подальших наукових досліджень:

- ✓ аналіз євроінтеграції в умовах глобалізації;
- ✓ аналіз інтеграційної моделі для України;
- ✓ аналіз цивілізаційної ідентичності.

Джерела

1. Гаврилишин Б. Дороговкази в майбутнє. – К.: Основи, 1993. – 238 с.
2. Гаек Ф. Цінність свободи // Лібералізм: Антологія / Упоряд. О.Проценко, В.Лісовий. – К., 2002. – 1126 с.
3. Гальчинський А. Помаранчева революція і нова влада. – К., 2005. – 368 с.
4. Гнатюк О. Прощання з імперією: Українські дискусії про ідентичність. – К., 2005. – 528 с.
5. Грушевський М. На порозі Нової України: Гадки і мрії. – К., 1991. – 128 с.
6. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть. – К., 1993. – 240 с.
7. Данилевский Н. Россия и Европа. – М., 1991. – 574 с.
8. Забужко О. Філософія української ідеї та європейський контекст. – К., 1993. – 126 с.
9. Кульчицький С. Помаранчева революція. – К., 2005. – 368 с.
10. Липа Ю. Призначення України. – Львів: Просвіта, 1992. – 271 с.
11. Липинський В. Листи до братів-хліборобів про ідею і організацію українського монархізму. – Київ; Філадельфія. 1995. – 470 с.
12. Мошес А. Российский прессинг и притяжение Европы // Помаранчева революція. Версії, хроніка, документи. – К., 2005. – 416 с.
13. Політологія посткомунізму: Політичний аналіз посткомуністичних суспільств / В. Полохало (керівник авт. колективу). – К., 1995. – 368 с.
14. Попович М. Європа – Україна: праві і ліві. – К., 1997. – 108 с.
15. Поппер К. Открытое общество и его враги: в 2 т. – М., 1992. – Т.І. – 448 с.
16. Рар А. «Оранжевая» революция // Помаранчева революція. Версії, хроніка, документи. – К., 2005. – 416 с.
17. Рябчук М. Від Малоросії до України: парадокси запізнілого націєтворення. – К., 2000. – 304 с.
18. Слабошпицький М. Пейзаж для помаранчевої революції. – К., 2005. – 260 с.
19. Сміт Е. Національна ідентичність. – К.: Основи, 1994. – 224 с.
20. Тойнби А. Постижение истории. – М.: Прогресс, 1991. – 736 с.
21. Українська державність у ХХ столітті. Історико-політологічний аналіз. / О. Дергачов (кер. авт. колективу). – К., 1996. – 512 с.
22. Финько А. Выборы 2004 года: основные конфликты и их последствия // Помаранчева революція. Версії, хроніка, документи. – К., 2005. – 416 с.
23. Хоруженко О. Інтеграційна модель для України // Молода нація. – К.: Смолоскип, 2003. – № 4. (29) – С. 39-44.
24. Шпенглер О. Закат Европы. Очерки морфологии мировой истории. 1. Гештальт и действительность. – М., 1993. – 663 с.

Стаття надійшла 13.03.2006 р.